

ՀՀ տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարություն

Implemented by

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development and Cooperation SDC

**Սույն փաստաթուղթը մշակվել է
Գերմանիայի միջազգային համագործակցության ընկերության
«Լավ կառավարում հանուն տեղական զարգացման Հարավային Կովկասում» ծրագրի
շրջանակում**

ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԵՎ ԱՊԱԿԵՆՏՐՈՆԱՑՄԱՆ,
ԻՆՉՊԵՍ ՆԱԵՎ ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ
ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՆԴԱՄ ՈՐՈՇ ԵՐԿՐՆԵՐՈՒՄ ԱՅԴ ՄԱՍՈՎ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԾ
ԶԱՐԳԱՅՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

ԵՐԵՎԱՆ-2022թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ¹

1. Նախաբան.....3
2. Տեղական ինքնակառավարման բնագավառի քաղաքականության մասով վերջին զարգացումները Հայաստանում.....4
3. Լիազորությունների ապակենտրոնացման մասով վերջին տարիներին Հայաստանում մշակված փաստաթղթերը.....7
4. Առաջարկություններ.....14
5. Արևելյան գործընկերության երկրներում՝ Վրաստանում և Ուկրաինայում ապակենտրոնացման ուղղությամբ տեղի ունեցած զարգացումները և փորձը.....16
6. Եվրոպական Միության անդամ համարվող՝ Շվեդիայում և Դանիայում ապակենտրոնացման ուղղությամբ տեղի ունեցած զարգացումները և փորձը.....28

1. ՆԱԽԱԲԱՆ

¹ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ: Սույն փաստաթղթի 1-4-րդ մասերը կազմվել և մշակվել են ԳՄՀԸ փորձագետ Վահագն Պետրոսյանի կողմից, իսկ 5-6-րդ մասերը՝ ԳՄՀԸ փորձագետ Արտակ Երզնյանի կողմից:

Սույն վերլուծությունը կազմվել և մշակվել է մշակվել է Գերմանիայի միջազգային համագործակցության ընկերության «Լավ կառավարում հանուն տեղական զարգացման Հարավային Կովկասում» ծրագրի շրջանակում՝ փորձագետներ Արտակ Երզնյանի և Վահագն Պետրոսյանի կողմից: Այն մշակվել է հիմք ընդունելով Հայեցակարգի մշակման մասով «Լավ կառավարում հանուն տեղական զարգացման Հարավային Կովկասում» ծրագրի կողմից մշակված և հաստատված տեխնիկական առաջադրանքի 4-րդ կետի 2-րդ ենթակետով սահմանված պահանջները, ինչպես նաև փորձագետների հետ կնքված ծառայությունների մատուցման պայմանագրերի՝ համապատասխանաբար 5-րդ կետի 2-րդ առաջադրանքով նախատեսված պարտավորությունները:

Սույն վերլուծությունը ըստ էության նախորդում է Հայեցակարգի նախագծին, որի շրջանակներում փորձ է արվել ներկայացնել Հայեցակարգի համապատասխան կառուցվածքային բաղադրիչներին բնորոշ այնպիսի տեղեկատվություններ, վերլուծություններ, դիտարկումներ և եզրահանգումներ, որոնք կարող են օգտակար լինել կամ առավելապես կիրառելի լինել Հայեցակարգի նախագծի մշակման գործընթացում:

Վերլուծության հիմնական նպատակն է.

- ⇒ բացահայտել և վեր հանել Հայաստանում՝ տեղական ինքնակառավարման և լիազորությունների ապակենտրոնացման բնագավառում վերջին տարիներին իրականացված հիմնական քաղաքականությունները.
- ⇒ վերը նշվածի շրջանակում ուսումնասիրել Հայաստանում մշակված ապակենտրոնացմանը վերաբերելի իրավական և կիրառական բնույթի փաստաթղթերը և վերլուծել դրանց կարգավորման առարկան և էությունը.
- ⇒ ուսումնասիրել և վերլուծել Արևելյան գործընկերության երկրների, մասնավորապես՝ Վրաստանի և Ուկրաինայի ապակենտրոնացման փորձը.
- ⇒ ուսումնասիրել և վերլուծել ԵՄ անդամ համարվող Շվեդիայի և Դանիայի ապակենտրոնացման փորձը² առաջադրելով համապատասխան եզրահանգումներ և հնարավոր լուծումներ այդ երկրներում կիրառվող գործիքակազմերը կամ մեթոդները Հայաստանում հնարավոր տեղայնացման մասով:

² ԵՄ անդամ երկրների ընտրությունը համաձայնեցվել է ՀՀ ՏԿԵՆ-ի և ԳՄՀԸ-ի հետ՝ տեխնիկական առաջադրանքով և փորձագիտական պայմանագրերով սահմանված կարգով:

2. ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՈՎ ՎԵՐՋԻՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

2015թ. սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում, Հայաստանի Հանրապետության տեղական ինքնակառավարման համակարգում տեղի ունեցած զգալի փոփոխություններ՝ առավելապես ինստիտուցիոնալ մակարդակում: Սահմանադրական նոր կարգորոշումների լույսի ներքո նոր խմբագրությամբ շարադրվեցին և օրենսդրի կողմից ընդունվեցին՝ «Տեղական ինքնակառավարման մասին», «Տեղական տուրքերի և վճարների մասին», «Ֆինանսական համահարթեցման մասին», «Տեղական հանրաքվեի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքները, վերջին 5 տարիների ընթացքում երկու անգամ նոր խմբագրությամբ շարադրվեց «Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքը, իսկ 2018 թվականին Հայաստանի իրավաիրացնող պրակտիկայի համար իրականություն դարձավ «Միջհամայնքային միավորումների մասին» ՀՀ օրենք ունենալը³:

Անշուշտ, արժանահավատ է դիտարկել, որ Հայաստանի տեղական ինքնակառավարման համակարգի պատմության մեջ 2015-2018թթ.-երը եղել են բեկումնային, մասնավորապես՝ ոլորտը կարգավորող օրենսդրության համալիր լրամշակումների և օրենքների նոր խմբագրությամբ շարադրման համատեքստում: Ուշադրության է արժանի նաև այն հանգամանքը, որ օրենսդրական այդ լայնածավալ բարեփոխումները ուղեկցվել են առաջավոր Եվրոպայի լավագույն փորձի ուսումնասիրման և Հայաստանում դրա տեղայնացման հնարավորությունները հաշվի առնելու լույսի ներքո: Անհրաժեշտ է նաև արձանագրել, որ ինստիտուցիոնալ բարեփոխումները իրականացվել են Հայաստանում տեղական ինքնակառավարման ոլորտում իրենց առաքելությունը իրականացնող միջազգային կազմակերպությունների աջակցությամբ և տեղական ինքնակառավարման բնագավառի պետական լիազոր մարմնի անմիջական մասնակցությամբ և լիակատար համակարգմամբ:

Տեղական ինքնակառավարման համակարգի վերջին տարիներին հիմնական զարգացումներից կարելի է համարել ընտրական համակարգի բարեփոխումները, որոնք զուգակցվել են երկրում տեղի ունեցած և դեռևս իրականացման փուլում գտնվող վարչատարածքային բարեփոխումների հետ:

³ **Ծանոթություն:** Հայաստանը չի ունեցել միջհամայնքային համագործակցությունը կարգավորող առանձին օրենք: Միջհամայնքային միավորումների վերաբերյալ շրջանակային կարգավորումները սահմանված են եղել «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքով՝ մինչև 09.03.2018թ. «Միջհամայնքային միավորումների մասին» ՀՀ օրենքի ընդունումը:

Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրակարգին վերաբերող փոփոխությունները իրականացվեցին հաշվի առնելով ինչպես Եվրոպայի Խորհրդի անդամ մի շարք երկրներում իրացված փորձը և իրավակիրառական պրակտիկան, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ սահմանված ընտրական իրավունքների սկզբունքները և դրանցից բխող սահմանադրաիրավական նորմերը⁴:

Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրակարգին վերաբերող բարեփոխումները իրականացվեցին «Տեղական ինքնակառավարման մասին», Հայաստանի Հանրապետության օրենքում և «Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքում համալիր փոփոխությունների և լրացումների իրականացման համատեքստում: Օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում Հայաստանում ներդրվեց համայնքի ավագանու ընտրության համամասնական ընտրակարգ և համայնքի ղեկավարի ընտրության անուղղակի ընտրակարգ: Բացառություն են կազմում միայն այն համայնքները, որոնք միավորված չեն, կազմված են մեկ բնակավայրից և ըստ էության համարվում են ազգային փոքրամասնություններով բնակեցված համայնք⁵:

Հաջորդ, և միգուցե ամենակարևոր զարգացումը կարելի է համարել Հայաստանում դեռևս 2015 թվականից սկսված վարչատարածքային բարեփոխումները, որոնք իրացվում են համայնքների միավորման կամ ինչպես ընդունված է անվանել՝ «համայնքների խոշորացման» գործընթացի միջոցով: Համայնքների միավորման գործընթացը լայն թափ ստացավ դեռևս 2017 թվականին, այնուհետև 2021-2022թթ.-ին: Հայաստանի Հանրապետությունում նախկին 915 համայնքների փոխարեն այսօր առկա են թվով 71 համայնքներ⁶, որոնցից 65-ը համարվում են խոշորացված բազմաբնակավայր համայնքներ: Համայնքների միավորման գործընթացները կազմակերպվել և իրականացվել են «Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային բաժանման մասին» ՀՀ օրենքում և «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու միջոցով: Հայաստանում տեղի ունեցած համայնքների միավորման գործընթացի և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրակարգի փոփոխություններով պայմանավորված, ստեղծվել են նոր իրողություններ, որոնք պետությունից պահանջում են լրացուցիչ ջանքեր՝ ՏԻ համակարգի կայուն կենսագործուն մատչաճ ձևով ապահովելու համար:

Այդ զարգացումների լույսի ներքո՝ տեղական ինքնակառավարման ոլորտը կարգավորող Հայաստանի Հանրապետության ներպետական օրենսդրությունը

⁴ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրության 7-րդ հոդվածը, ինչպես նաև 181-րդ հոդվածի կարգավորումները:
⁵ Համաձայն ազգային փոքրամասնությունների վերաբերյալ ՀՀ ստանձնած միջազգային պարտավորությունների, համայնքը համարվում է ազգային փոքրամասնություններով բնակեցված, երբ համայնքում հաշվառված ընտրողների 60 տոկոսը և ավելին համարվում են ազգային փոքրամասնության ներկայացուցիչ:
⁶ Համայնքների ցանկը տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային բաժանման մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հավելվածում:

այլևս ամբողջությամբ չի «սպասարկում» տեղական ինքնակառավարման համակարգի շահերը⁷: Բացի այն, որ դրանցում առկա են տասնյակների հասնող իրարամերժ կարգավորումներ և հակասություններ, գործող օրենսդրությամբ չկան սահմանված այն գործիքակազմերը, որոնք բնորոշ են միավորված համայնքների կառավարման առանձնահատկություններին, ինչպես նաև համամասնական ընտրակարգով ընտրված համայնքի ավագանու և վերջինիս կողմից ընտրված համայնքի ղեկավարի փոխհարաբերություններին⁸:

Հաջորդ ամենակարևոր դիտարկումը վերաբերելի է լիազորությունների ապակենտրոնացման անհրաժեշտությանը: Տարիների ընթացքի մեջ, Հայաստանում համայնքների միավորման գործընթացի նախաձեռնման, կազմակերպման և իրականացման հիմքում շեշտադրվել է լիազորությունների ապակենտրոնացման իրականացման անհրաժեշտությունը: Այսինքն, թե՛ իրավական իմաստով⁹ և թե՛ գործնական քայլերի իմաստով, պետությունը, ի դեմս տեղական ինքնակառավարման ոլորտի քաղաքականությունը մշակող մարմնի, համայնքների միավորման գործընթացի կազմակերպման անհրաժեշտությունը հիմնավորել է համայնքներում լիազորությունների ապակենտրոնացման նախադրյալներ ստեղծելու նպատակով և իհարկե՝ դրանով պայմանավորված, տեղական իշխանությունների նկատմամբ պետության վստահության մակարդակի բարձրացմամբ:

Ելնելով վերոգրյալից, ինչպես նաև հաշվի առնելով Հայաստանի Հանրապետության տեղական ինքնակառավարման համակարգում վերջին 5 տարիներին տեղի ունեցած համակարգային և կառուցվածքային փոփոխությունները, առաջարկվում է ՀՀ տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարությանը, օր առաջ ձեռնամուխ լինել լիազորությունների ապակենտրոնացման գործընթացի նախաձեռնմանը և իրականացմանը: Հայաստանում ներդրված ընտրակարգի գործիքակազմերը, դրանից բխող պատասխանատվության հստակ շրջանակները (*խոսքը վերաբերում է պատասխանատվության հետևյալ տեսակներին՝ քաղաքական, վարչական, քրեաիրավական*), ինչպես նաև պետության առկա վարչատարածքային կառուցվածքը (*առավելապես շրջանային մակարդակով խոշորացման վերջին տենդենցները*) բավարար և օբյեկտիվ պայմաններ են ենթադրում՝ ապակենտրոնացման գործընթացը կազմակերպելու համար:

3. ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՊԱԿԵՏՐՈՆԱՅՄԱՆ ՄԱՍՈՎ ՎԵՐՋԻՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՄՇԱԿՎԱԾ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԸ

⁷ ՏՆ ոլորտի գործող օրենսդրությունը ժամանակին մշակվել է մեկ բնակավայրից կազմված համայնքների, ինչպես նաև մեծամասնական ընտրակարգով ավագանի և համայնքի ղեկավար ունեցող համայնքների համար, ինչը մեր իրականության հետ այլևս որևէ աղերս չունի:

⁸ Դիցուկ օրինակ՝ Սահմանադրությամբ համայնքի ղեկավարը պատասխանատու է ավագանու առջև, սակայն օրենքով այդ պատասխանատվությունը ենթադրող գործիքակազմերը սահմանված չեն:

⁹ Տե՛ս Կառավարության 2011թ. N44 արձանագրային որոշումը, որով հաստատվել է համայնքների խոշորացման հայեցակարգը:

Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիայի 4-րդ հոդվածը սահմանում է այն ընդհանուր սկզբունքները, որոնց վրա պետք է հիմնված լինեն տեղական մարմինների պարտականությունների և լիազորությունների բնույթը: Մեջբերված հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն. «Պետական լիազորությունների իրականացումը, որպես կանոն, պետք է առավելապես դրվի իշխանության այն մարմինների վրա, որոնք ամենից մոտ են քաղաքացիներին: Այդ լիազորություններից որևէ մեկը իշխանության այլ մարմինն տալը պետք է տրվի հաշվի առնելով առաջադրված խնդրի ծավալի բնույթը, ինչպես նաև խնայողության ու արդյունավետության պահանջները»: Ըստ Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիայի բացատրական զեկույցի 4-րդ հոդվածի այս մասը արտահայտում է այն ընդհանուր սկզբունքը, որ հանրային լիազորությունների իրականացումը պետք է լինի ապակենտրոնացված: Այդ երկու սկզբունքներն արտահայտվել է Եվրոպայի խորհրդի համատեքստում մի շարք առիթներով, մասնավորապես, 1977 թվականին Տեղական կառավարման համար պատասխանատու եվրոպական նախարարների Լիսաբոնի կոնֆերանսի եզրակացություններում: Այն ենթադրում է, որ եթե խնդիրն իր չափով կամ բնույթով այնպիսին չէ, որ այն լուծում է պահանջում ավելի մեծ տարածքային շրջանակում կամ առկա են արդյունավետության կամ տնտեսման առումով գերակշիռ նկատառումներ, ապա այն պետք է առավելագույն չափով վստահվի կառավարման տեղական մակարդակին¹⁰:

Հայաստանը, որպես Եվրոպայի խորհրդի անդամ, ոչ միայն ստորագրել է Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիան, այլև 2013 թվականին վավերացրել է նաև խարտիայի լրացուցիչ արձանագրությունը, որով ստանձնել է իր հանձնառությունը միջազգային իրավունքի նորմ հանդիսացող՝ խարտիայից բխող իրավակիրառական գործողությունների կատարման իմաստով: Ապակենտրոնացման մասով սկսած 2012 թվականից, մշակվել են բազմաթիվ փաստաթղթեր, որոնց զգալի մասը մշակվել են ՏԻ բնագավառի պետական լիազոր մարմնի պատվերով՝ ոլորտում գործունեություն իրականացնող միջազգային և հասարակական կազմակերպությունների փորձագիտական աջակցության համատեքստում:

Այդ փաստաթղթերը, չնայած այն հանգամանքին, որ գործնականում «կյանքի չեն կոչվել», սակայն դրանք թե՛ իրենց կառուցվածքով, թե՛ բովանդակությամբ և թե՛ իհարկե իրենց նպատակներով, այսօր էլ կարող են հավակնել ապակենտրոնացման գործընթացների կազմակերպման մասով հիմնադրությամբ նշանակություն ունենալուն, ինչու չէ, նաև հետագայում առավել խորքային ապակենտրոնացման գործընթացներում որպես հայեցակարգային բնույթի փաստաթուղթ ներկայանալու (առկա իրողությունների համատեքստում՝ լրամշակվելու պարագայում):

¹⁰ <https://rm.coe.int/16800ca437>

Լիազորությունների ապակենտրոնացման մասով Հայաստանում մշակված փաստաթղթերի ընդհանուր նկարագիրը ներկայացվում է ստորև բերված աղյուսակում¹¹.

NN	Փաստաթղթի անվանումը, մշակման տարեթիվը և մշակող կազմակերպության անվանումը	Փաստաթղթի կառուցվածքը և հիմնական բովանդակության ընդհանուր նկարագիրը	Փաստաթղթով առաջարկվող լուծումները, փաստաթղթի վերաբերյալ ընդհանուր գնահատականը
1.	<p>«Հայաստանի Հանրապետության տեղական ինքնակառավարման հետագա զարգացման և իշխանության ապակենտրոնացման ռազմավարական մոտեցումներ¹²» Մշակվել է 2012 թվականին, Counterpart International Armenia կազմակերպության և ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարության կողմից</p>	<p>Փաստաթղթի հիմքում դրված են եղել հետևյալ խնդիրները.</p> <p>-սահմանել համակարգի զարգացման պետական քաղաքականության առաջնային ուղղություններն ու խնդիրները. -ձևակերպել տեղական ինքնակառավարման համակարգի զարգացման և ապակենտրոնացման առավել գերակա և նպատակամետ սցենարները. -նկարագրել ՀՀ տեղական ինքնակառավարման համակարգի զարգացման և ապակենտրոնացման պետական քաղաքականության հիմնական սկզբունքները, նպատակներն ու ակնկալվող արդյունքները. -ուրվագծել ռազմավարության իրականացման քայլերն ու միջոցառումները: Փաստաթղթում ներկայացված են ֆինանսական ապակենտրոնացման հարցերը, այդ թվում հարկաբյուջետային առանձնահատկություններին և ֆինանսական կառավարմանը վերաբերող հարցերը: Այս փաստաթղթով սահմանված են կարճաժամկետ, միջնաժամկետ և երկարաժամկետ նպատակներ, որոնք վերաբերելի են</p>	<p>Այս փաստաթուղթը ենթադրում էր միայն ռազմավարական մոտեցումներ, որին պետք է հաջորդեր ապակենտրոնացման ռազմավարությունը, որը այսպես էլ չմշակվեց և կյանքի չկոչվեց:</p> <p>Ընդհանուր առմամբ այս փաստաթուղթը համարվում է Հայաստանի «առաջամարտիկը» ապակենտրոնացման իմաստով, այդ ժամանակի համատեքստում այն խիստ կարևոր, ինչու չէ թռիչքային նշանակության փաստաթուղթ էր:</p> <p>Փաստաթուղթը խիստ ծավալային է, կազմված է 170 էջից, ինչն փաստաթղթին տալիս է ավելի շատ ռազմավարության, քան թե մոտեցումների բնույթ: Դրանում ներառված շատ նպատակներ ՏԻ համակարգի զարգացման իմաստով այսօր արդեն</p>

¹¹ **Ծանոթություն:** Աղյուսակում ներկայացված պատկերը ամբողջությամբ չի կարող արտահայտել ՀՀ-ում ապակենտրոնացման քաղաքականության մասով մշակված փաստաթղթերի ողջ ծավալը: Փաստաթղթերի մշակման տարեգրությունը բավականին ընդգրկուն է, ինչը սահմանափակում է առկա ժամանակային ռեսուրսների շրջանակում դրանց ամբողջությամբ անդրադառնալու փորձագետի գործողությունները: Միաժամանակ, աղյուսակում ներկայացվել են այն փաստաթղթերը, որոնք հասանելի են եղել փորձագետի համար (աղյուսակի 2-րդ կետից մինչև 7-րդ կետում սահմանված փաստաթղթերը հրապարակայնացված չեն և ձեռք են բերվել ՏԿԵԼ-ի հետ աշխատանքային կարգով համագործակցության շրջանակներում):

¹² Տե՛ս <http://aragatsotn.mtad.am/files/docs/6941.pdf>

		վարչական և ֆիսկալ ապակենտրոնացմանը:	իրականություն են, իսկ ապակենտրոնացման մասով նախատեսված նպատակները փոքր ինչ զիջել են ժամանակին, այսօրվա արդի մարտահրավերներին, սակայն ընդհանուր տրամաբանության մեջ մնում են գերակա:
2.	«Լիազորությունների ապակենտրոնացման ճանապարհային քարտեզ ¹³ » փաստաթղթի նախագիծ, Մշակվել է 2017թ. ԵԽ-ՏԿԵՆ համագործակցության շրջանակներում:	Ճանապարհային քարտեզի նախագծով նախատեսվել էր թվով 7 լիազորությունների ապակենտրոնացում, մասնավորապես՝ -արտահիվանդանոցային ձևով բժշկական օգնություն և սպասարկում. -միջհամայնքային և միջբնակավայրային ճանապարհների պահպանությունն ու շահագործումը. -հանրակրթական դպրոցների շենքերի պահպանությունը և օգտագործումը. -անասնաբուժական ծառայության կազմակերպումն ու իրականացումը. -բազմաբնակավայր համայնքներում քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման ծառայության գործունեության կազմակերպումը. -բազմաբնակավայր համայնքներում նոտարական ծառայությունների կազմակերպումն ու իրականացումը. -սոցիալական համալիր ծառայությունների կազմակերպումն ու իրականացումը:	Փաստաթուղթը շատ կարևոր է, սակայն մշակվել է հապճեպ, դրանում շատ թույլ են արտահայտված ֆինանսավորման գործիքակազմերը, ընդամենը սահմանված են լիազորության փոխանցման ձևերը: Ճանապարհային քարտեզը ըստ էության պետք է հաջորդի Հայեցակարգին և դրա միջոցառումների ծրագրին, հետևաբար, անհրաժեշտ է ընդունել ի գիտություն, որ այս փաստաթուղթը հետագայում, դեռ կարող է պիտանի և օգտաշատ լինել: Ընդհանուր առմամբ, ճանապարհային քարտեզում ներառված թվով երեք լիազորություններ կարող են իրենց շրջանակային տեղը գտնել Հայեցակարգի նախագծում, խոսքը վերաբերում է՝ հանրակրթության, սոցիալական աջակցության և ճանապարհների պահպանության բնագավառների լիազորություններին:
3.	«Հայաստանում ֆինանսական ապակենտրոնացման և դրա արդյունքում ֆինանսական	Փաստաթղթում մանրամասն ներկայացվել և վերլուծվել են. -ֆինանսական ապակենտրոնացման և դրա արդյունքում ֆինանսական միջոցների	Փաստաթուղթը կարելի է դիտարկել և որպես ռազմավարություն և որպես ռազմավարության հիմնադրույթներ:

¹³ Հեղինակ՝ ԵԽ փորձագետ Վահագն Պետրոսյան

	<p>միջոցների համահարթեցման համապարփակ ռազմավարություն¹⁴» Մշակվել է 2020թ. ԵԽ-ՏԿԵՆ համագործակցության շրջանակներում:</p>	<p>համահարթեցման Եվրոպական գործելաոճը. -Ենթաազգային մակարդակում օրենսդիր իրավասություններ ունեցող Եվրոպայի խորհրդի անդամ երկրների փորձը. -Հայաստանում ֆինանսական ապակենտրոնացման և դրա արդյունքում ֆինանսական միջոցների համահարթեցման համապարփակ ռազմավարության հիմնադրույթները. -Հայաստանում ֆինանսական ապակենտրոնացման ներկա վիճակը և ցուցանիշները. -Հայաստանում ֆինանսական ապակենտրոնացման ռազմավարության հիմնադրույթները. -Հայաստանում ֆինանսական ապակենտրոնացման և դրա արդյունքում ֆինանսական միջոցների համահարթեցման առաջարկվող համապարփակ ռազմավարության գործողությունների ծրագիրը:</p>	<p>Ուշադրության է արժանի փաստաթղթի կառուցվածքը և բովանդակությունը, որը թույլ է տալիս արձանագրելու, որ դրանով հաջողվել է ամբողջությամբ անդրադարձ կատարել ֆիսկալ ապակենտրոնացման բոլոր ասպեկտներին: Փաստաթղթի վերջնարդյունքները կարող են կիրառելի լինել ապակենտրոնացման քաղաքականության մշակման, մասնավորապես՝ Հայեցակարգի մշակման շրջանակներում:</p>
<p>4.</p>	<p>«Լիազորությունների ապակենտրոնացման դեպքում՝ պետության կողմից դրանց պարտադիր ֆինանսավորման մեխանիզմները, ֆինանսավորման կարգի հիմնադրույթները և դրանց արդյունավետության գնահատումը¹⁵» Մշակվել է 2019թ. ԵԽ-ՏԿԵՆ համագործակցության շրջանակներում:</p>	<p>Փաստաթղթով ներկայացվել, վերլուծվել և գնահատվել է՝ ապակենտրոնացված լիազորությունների պետության կողմից պարտադիր ֆինանսավորման մեխանիզմների Եվրոպական գործելաոճը, Եվրոպական փորձի հիման վրա՝ Հայաստանում Լիազորությունների ապակենտրոնացման դեպքում՝ պետության կողմից դրանց պարտադիր ֆինանսավորման մեխանիզմները, ապակենտրոնացված լիազորությունների պետության կողմից պարտադիր ֆինանսավորման մեխանիզմների արդյունավետությունը:</p>	<p>Փաստաթուղթը իրենից ներկայացնում է ապակենտրոնացման գործընթացներում ֆինանսավորման գործիքակազմերի համապարփակ վերլուծություն և գնահատում, ինչն իր հերթին թույլ կտա առավել ճկուն գտնվել Հայեցակարգի մշակումից հետո, դրա կիրարկումն ապահովող գործընթացներում ֆինանսավորման գործիքակազմերը նախանշելիս: Այն կարող է խորհրդատվական նշանակություն ունենալ Հայեցակարգի մշակման ընթացքում, իսկ առավել կիրառելի կարող է լինել Հայեցակարգի կիրարկումն ապահովող</p>

¹⁴ Հեղինակ՝ ԵԽ փորձագետ Արտակ Երզնյան

¹⁵ Հեղինակ՝ ԵԽ փորձագետ Արտակ Երզնյան

			գործողությունների և միջոցառումների ծրագիրը մշակելու շրջանակներում:
5.	«Հայաստանում ֆինանսական ապակենտրոնացման համապարփակ ռազմավարությունից բխող օրենսդրական ակտերի փաթեթի վերաբերյալ առաջարկություններ ¹⁶ » Մշակվել է 2020թ. ԵԽ-ՏԿԵՆ համագործակցության շրջանակներում:	Փաստաթղթում ներկայացվել են Հայաստանում ֆինանսական ապակենտրոնացման համապարփակ ռազմավարությունից բխող գոյություն ունեցող օրենսդրական ակտերի փոփոխությունների և լրացումների, ինչպես նաև նոր օրենսդրական ակտերի մշակման վերաբերյալ առաջարկություններ: Այդ առաջարկությունները վերաբերելի են ֆիսկալ ապակենտրոնացմանը, տեղական հարկերի գծով ձևավորվող վարչարարությանը և պետական մարմինների լիազորությունների ապակենտրոնացման և ապակենտրոնացված ֆինանսական միջոցների համահարթեցման մեխանիզմի ձևավորմանը:	Ինստիտուցիոնալ իմաստով մշակված փաստաթուղթը խիստ կարևոր է և հատկանշական: Այն համապարփակ անդրադարձ է կատարել թվով 7 օրենքներում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու անհրաժեշտությանը և որ ամենակարևորն է՝ օրենսդրական առաջարկությունները բացառապես միտված են կարգավորելու հենց հարկաբյուջետային բնույթի իրավահարաբերությունները: Այս փաստաթուղթը կարող է հիմք հանդիսանալ ՀՀ ՏԿԵՆ-ի համար հետագա ապակենտրոնացման գործընթացները իրականացնելիս և լինի հստակ օրենսդրական նախաձեռնության հիմք՝ Հայեցակարգի կիրարկումն ապահովող միջոցառումների իրականացման նախաշեմին:
6.	«Հայաստանի Հանրապետությունում լիազորությունների ապակենտրոնացման հայեցակարգային փաստաթուղթ Նկատառումներ և մեթոդաբանություն ¹⁷ » Մշակվել է 2019թ. ԳՄՀԸ-ՏԿԵՆ համագործակցության շրջանակներում:	Փաստաթղթով ներկայացվել են ապակենտրոնացման ընդհանուր շրջանակը, տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիազորությունների դասակարգումը, ապակենտրոնացման տարբերակների գնահատումը՝ գործընթացի տարրերն ու գործիքները և ընտրված լիազորությունների համար գնահատման մեթոդաբանության օրինակելի ձևի սահմանման կառուցակարգերը:	Փաստաթղթում արվել է ուշադրության արժանի դիտարկումներ, նկատառումներ, որոնք կրում են առավել շրջանակային բնույթ և կարող են իրենց նշանակությունը ունենալ առհասարակ ապակենտրոնացման բոլոր գործընթացներում: Հատկանշական է ընտրված լիազորության գնահատման գործիքակազմը, որը անշուշտ շատ հստակ չէ,

¹⁶ Հեղինակ՝ ԵԽ փորձագետ Արտակ Երզնյան

¹⁷ Հեղինակ՝ Շոտեֆան Դրագեր:

			<p>սակայն իրենից ենթադրում է կարևոր գործիք և միջոց, հետագա ապակենտրոնացման գործընթացներում ապակենտրոնացվող կոնկրետ լիազորության գնահատումը իրականացնելու համատեքստում:</p>
7.	<p>«ՀՀ Սյունիքի մարզում սոցիալական ծառայությունների մատուցման գնահատում¹⁸» Մշակվել է 2021-2022թթ. ԳՄՀԸ «Լավ կառավարում հանուն տեղական զարգացման Հարավային Կովկասում» ծրագրի շրջանակում՝ ՏԿԵՆ-ի հետ համագործակցությամբ:</p>	<p>Գնահատման հիմքում ընկած է սոցիալական աջակցության ոլորտի հնարավոր ապակենտրոնացման սցենարների և մոդելների վեր հանումը և առաջադրումը: Փաստաթուղթը կազմված է 7 բաժիններից, 26 գլուխներից և 5 հավելվածներից: Փաստաթղթում՝ ապակենտրոնացման են նվիրված հետևյալ բաժինները և գլուխները.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Սոցիալական աջակցության ծառայությունների լիազորության ապակենտրոնացման նախապատմությունը. ✓ Սոցիալական աջակցության ծառայությունների ապակենտրոնացմանը միտված օրենսդրական կարգավորումները և առկա վիճակը. ✓ Սոցիալական աջակցության ծառայությունների ապակենտրոնացման գործընթացներում պատվիրակված լիազորությունների ֆինանսավորման մասով կիրառված գործիքակազմերը Հայաստանում. ✓ Սոցիալական աջակցության ծառայություններից բխող լիազորությունների պատվիրակման (ապակենտրոնացման) դեպքում առաջարկվող ֆինանսավորման ձևերն ու գործիքակազմերը. ✓ Միասնական սոցիալական ծառայության տարածքային 	<p>Գնահատման փաստաթուղթը կարող է հիմնարար նշանակություն ունենալ սոցիալական համալիր ծառայությունների ապակենտրոնացման գործընթացների նախաձեռնման համար: Արժանահավատ է դիտարկել այդ փաստաթղթի հիմնական առաջարկությունները և ապակենտրոնացման մոդելները՝ մշակվելիք Հայեցակարգի շրջանակներում: Հայեցակարգը ըստ էության ներառելու է սոցիալական աջակցության ծառայությունների ապակենտրոնացման բաղադրիչը, հետևաբար՝ այս փաստաթղթի ելքային արդյունքները պետք է հաշվի առնվեն Հայեցակարգի մշակման շրջանակում:</p>

¹⁸ Հեղինակ՝ ԳՄՀԸ փորձագետ Վահագն Պետրոսյան, ընդհանուր համակարգմամբ՝ ԳՄՀԸ խորհրդատուներ Գ.Նալբանդյանի և Ա.Մկրտչյանի:

		<p>մարմինների կողմից մատուցվող ծառայությունների հնարավոր ապակենտրոնացումը համայնքային մակարդակում.</p> <p>✓ Ապակենտրոնացման առաջարկվող մոդելները:</p>	
--	--	---	--

4. ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հիմք ընդունելով սույն փաստաթղթի 1-3-րդ բաժիններում կատարված վերլուծությունները և եզրահանգումները, ստորև ներկայացվում են լիազորությունների ապակենտրոնացման Հայեցակարգի մշակման համատեքստում հնարավոր կիրառելի և ուղղորդիչ բնույթի առաջարկությունները.

1. Հաշվի առնելով Հայաստանի Հանրապետության տեղական ինքնակառավարման համակարգում վերջին 5 տարիներին տեղի ունեցած

համակարգային և կառուցվածքային փոփոխությունները, առաջարկվում է ՀՀ տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարությանը, օր առաջ ձեռնամուխ լինել լիազորությունների ապակենտրոնացման գործընթացի նախաձեռնմանը և իրականացմանը: Հայաստանում ներդրված ընտրակարգի գործիքակազմերը, դրանից բխող պատասխանատվության հստակ շրջանակները (խոսքը վերաբերում է պատասխանատվության հետևյալ տեսակներին՝ քաղաքական, վարչական, քրեաիրավական), ինչպես նաև պետության առկա վարչատարածքային կառուցվածքը (առավելապես շրջանային մակարդակով խոշորացման վերջին տենդենցները) բավարար և օբյեկտիվ պայմաններ են ենթադրում՝ ապակենտրոնացման գործընթացը կազմակերպելու համար:

2. Հայեցակարգի մշակման շրջանակներում, առաջարկվում է դիտարկել 2012 թվականին՝ Counterpart International Armenia կազմակերպության և ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարության կողմից մշակված՝ «Հայաստանի Հանրապետության տեղական ինքնակառավարման հետագա զարգացման և իշխանության ապակենտրոնացման ռազմավարական մոտեցումներ» փաստաթղթում տեղ գտած սկզբունքները և նապատակները, բնականաբար հաշվի առնելով առկա օբյեկտիվ իրողությունների համատեքստում դրանց հնարավոր կիրառության նպատակահարմարությունը:
3. Առաջարկվում է, Հայեցակարգի մշակման ընթացքում հաշվի առնել «Լիազորությունների ապակենտրոնացման ճանապարհային քարտեզ» փաստաթղթում ներառված այն լիազորությունները, որոնք համապատասխանում են Կառավարության 2021 թվականի օգոստոսի 18-ի N1363 որոշմամբ հավանության արժանացած Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2021-2026թթ. հնգամյա ծրագրի հավելվածի 6.6-րդ ենթաբաժնով սահմանված լիազորությունների ոլորտներին, մասնավորապես՝ ճանապարհների պահպանություն և սպասարկում, հանրակրթական դպրոցների շենք-շինությունների պահպանություն, սոցիալական ծառայությունների կազմակերպում:
4. Հիմք ընդունելով 2020 թվականին՝ ԵԽ-SԿԵՆ համագործակցության շրջանակներում մշակված Հայաստանում ֆինանսական ապակենտրոնացման և դրա արդյունքում ֆինանսական միջոցների համահարթեցման համապարփակ ռազմավարություն» վերտառությամբ փաստաթղթի արդյունքները, առաջարկվում է Հայեցակարգի ֆինանսական գնահատումը և ակնկալվող արդյունքները ենթադրող բաղադրիչները մշակելիս, հաշվի առնել այդ փաստաթղթում արված եզրահանգումները, առաջարկությունները և գործողությունները:

5. Հիմք ընդունելով 2021-2022թթ. ԳՄՀԸ «Լավ կառավարում հանուն տեղական զարգացման Հարավային Կովկասում» ծրագրի շրջանակում մշակված՝ «ՀՀ Սյունիքի մարզում սոցիալական ծառայությունների մատուցման գնահատում» վերտառությամբ փաստաթղթի արդյունքները, առաջարկվում է Հայեցակարգի մշակման ընթացքում հաշվի առնել դրանում ներառված առաջարկությունները, եզրահանգումները և իհարկե ապակենտրոնացման հնարավոր սցենարները ենթադրող մոդելները:

**5. ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐՈՒՄ՝
ՎՐԱՍՏԱՆՈՒՄ ԵՎ ՈՒԿՐԱԻՆԱՅՈՒՄ ԱՊԱԿԵՆՏՐՈՆԱՅՄԱՆ
ՈՒՂՂՈՒԹՅԱՄԲ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԾ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ՓՈՐՁԸ**

Վրաստանի Հանրապետություն

Վրաստանի Սահմանադրության համաձայն՝ Վրաստանի քաղաքացիները տեղական նշանակության հարցերը որոշում են տեղական ինքնակառավարման

ներկայացուցչական և գործադիր մարմինների միջոցով: Վրաստանում պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիազորությունները տարանջատված են:

Վրաստանում այսպես կոչվող ինքնակառավարման միավորը՝ քաղաքապետարաններն են, որոնց օրենքով վերապահվել են լիազորություններ, որոնք իրականացնում է ինքնուրույն, իրենց պատասխանատվությամբ և հայեցողությամբ՝ օրգանական օրենքի սահմաններում: Բացի քաղաքապետարանների կողմից՝ օրգանական օրենքով իրականացվող լիազորությունների, նրանց պատվիրակվում են այլ լիազորություններ՝ պետական մարմինների կամ ինքնավար հանրապետության¹⁹ իշխանության կողմից՝ հիմնավորելով, որ այդ լիազորությունները լավագույնս կարող են իրագործվել տեղական մակարդակում:

Վրաստանի Սահմանադրության համաձայն՝ լիազորությունները պետական մարմիններից կարող են փոխանցվել քաղաքապետարանին՝ օրենսդրական ակտի կամ պայմանագրի հիման վրա, նյութական և ֆինանսական ռեսուրսների ապահովման հետ մեկտեղ: Վրաստանի Սահմանադրությունը և երկրի օրենսդրական դաշտը տեղական ինքնակառավարման մարմիններին վերագրում են՝ իրենց հայեցողությամբ որոշում կայացնելու այն հարցերի շուրջ, որոնք չեն պատկանում պետության բացառիկ իրավասությանը:

Ինչ վերաբերում է քաղաքապետարաններին պատվիրակված լիազորությունների իրականացմանը, ապա այդ գործընթացը հիմնված է տեղական ինքնավարության հայեցակարգի²⁰ վրա, և որը սահմանվում է մի քանի գործոններով, ներառյալ տեղական ինքնակառավարման իրավական պաշտպանությունը և ազգային մակարդակում վերահսկողության համակարգը, ինչպես նաև տեղական իշխանությունների հայեցողությունը, թե ինչպես պետք է կառավարվեն տեղական ծառայությունները և որքանով դրանք պետք է կարգավորվեն՝ պետության կողմից ընդունված իրավական նորմերով ու չափորոշիչներով:

Վրաստանի տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումների փուլերի վերլուծությունը և սահմանադրական բարեփոխումներով՝ ինքնակառավարման բարձր չափանիշների ներդրումը, ի հայտ են բերել նոր մարտահրավերներ, որոնք ազդում են պետական մարմինների լիազորությունների հետևողական իրականացման վրա:

¹⁹ Վրաստանի Հնրապետության ինքնավար հանրապետություններ՝ Աբխազիա (Սուխումի), Աջարիա (Բաթումի) [<https://www.com-east.eu/hy/about-us/covenant-of-mayors-east/georgia/>].

²⁰ <https://mrdis.gov.ge/pdf/5e468e292b317.pdf/Decentralization-strategy-ENG.pdf>

Վրաստանի տեղական ինքնակառավարման զարգացման թերությունների և խնդիրների համալիր վերլուծության արդյունքում բացահայտվել են հետևյալ հիմնական մարտահրավերները.

1) բարեփոխումների անցած փուլերը ցույց են տալիս, որ դրանք հիմնականում կապված են պետական կառավարման մեջ քաղաքական փոփոխությունների հետ:

Իրականացված բարեփոխումները, որոնք հիմնականում դրսևորվում էին ընտրություններին նախորդող օրենսդրական փոփոխություններով՝ նախատեսում էին բարեփոխումների գործընթացի հետագա զարգացում, միջնաժամկետ հեռանկարում:

Հետևաբար՝ որոշում է կայացվել, որ լիազորությունների ապակենտրոնացման ռազմավարությունը պետք է հիմնված լինի միջնաժամկետ տեսլականի վրա՝ սահմանելով բարեփոխումների հիմնական ուղղությունները, մինչդեռ ռազմավարական գործողությունների ծրագրում պետք է սահմանվեն բոլոր գործողությունները, որոնք պետք է իրականացվեն տարեկան կտրվածքով՝ ապահովելու ապակենտրոնացման գործընթացի կայունությունը, հետևողականությունը և նպատակաուղղվածությունը, ինչպես նաև գործողությունների արդյունավետ իրականացման հիմնական նախադրյալները.

2) «Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիայի» համաձայն՝ տեղական ինքնակառավարումը պետք է կարգավորի և կառավարի «հանրային գործերի զգալի մասը»:

Վրաստանի տեղական ինքնակառավարման միավորների բավականին սահմանափակ լիազորությունները թույլ չեն տվել տեղական իշխանություններին կարևոր դեր խաղալ հանրային կյանքում:

Վրաստանի Սահմանադրությամբ ամրագրված սուբսիդիարության սկզբունքի վրա հիմնված ինքնակառավարումն՝ իրավական հիմք է ստեղծում Խորհրդային Միությունից ժառանգած կենտրոնացված կառավարման վերջնական վերափոխման և իշխանության առաջանցիկ փոխանցման կենտրոնից-տեղական մակարդակ, ինչը թույլ կտա ավելի արդյունավետ իրականացնել՝ տեղական խնդիրներին ժամանակին արձագանքումը և տեղական համատեքստի պատշաճ դիտարկումը:

Հանրային բարեկեցության հասանելիության ապահովումը և համարժեք հանրային ծառայությունների մատուցումը մեծապես կախված են տեղական ինքնակառավարման տեղից՝ պետական կառավարման համակարգում, և տեղական կարիքներին և մարտահրավերներին համարժեք արձագանքելու նրա կարողությունից: Միաժամանակ՝ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին վերապահված լիազորությունների լիարժեք իրականացումը, նման լիազորությունների շրջանակի ընդլայնումը՝ հանրային գործերի զգալի մասը

ღწილობითი ხամარ, ამრავანდომ են თედაკან კარხეხნერინ არდაკანხეტილი მხეგნაგნომენერ არეკონაქტთოქონინ ნი თატაკაროქონინე ნ მინნთინ ქამანაკ, ჟთიქ ნ თაქიუ ხამაქნეხნერინ` აქქი მნე ნერაკათაროქონინ ნინენალ თედაკან ხანრახინ ნჟანაკოქონინ ხნეკინერის ლოდმან გორდინქაგნომ, ისე ხანრახინ რარეკეგოქონინ ხიმნახნეკინერის ხიმნაკან მასი ლოსაქონინ` მნედაგნომ ე ხნეკინერის ლოდმან ნკონიქონინ ნი არეკონაქტთოქონინ, ნ ხნარაქლოქონინ ე თაქიუ აკათჟად კერაქოქ ხაჟქი ანნექ რნაკეოქონინ ჟახერქ` აქი ხნეკინერის ლოდმან გორდომ:

ქრასთანომ აქთაკან მარმინენერის ქრატოქონინენერის აკაკენთონაგმან ნაკამაქლოქონინ²¹ ხიმნქად ე ხნთქაქ სკეონეხნერის ქრ.

1. რარეოქონინ ნ ხამაკარგაქინ მთთეგნომ, მასნაქლორაკენ` ამრეოქონინ ნ ხამაკარგაქინ რნეკაქომ, ამრავანდომან ნ ქოქსაკაკექქად კაკამაქერაკან, თნთესაკან, ჭინანსაკან, ნქოქაკან, სოგქაკან ნ აქი გორდონენეროქ, ორნე ნაკასთომ ნ აქთაკან მარმინენერის ქრატოქონინენერის აკაკენთონაგმან გორდინქაგნენერის ნ თედაკან ხნეხაკანაკამარმან მარმინენერის გარგაგმანე.
2. სოქოქოქოქონინ, მასნაქლორაკენ` ხანრახინ ანაჟოქონინენერის კათარომ, ორნე გოქე ნ თაქიუ, ორ ნმან ანაჟოქონინენერის კათარომე აკახოქომ ე აქქი მნე არეკონაქტთოქონინ ნ ნახსარეკონაქტთოქონინ` რნაკეოქონინ ამნამთ კანგნად ხეხანოქონინენერის კოქმიგ` ხაჟქი ანნექოქ ანაჟოქონინენერის რნოქენ ნი რარეოქონინ, ხნეკენ ნან ნახსარეკონაქტთოქონინ ნ არეკონაქტთოქონინ აკახანეხნერე.
3. რაქი ან რაქი მთთეგნომ, ხნთნოქონინოქონინ ნ სინქონიქაკგნომ, მასნაქლორაკენ` აკაკენთონაგნომე ხიმნქად ე რაქი ან რაქი გარგაგმან ქრ, ორნ ხრაკანაგქომ ე თარქერ ოქოქონენომ ხნთნოქონინორენ სინქონიქაკგქად.
4. სედაკან ხნეხაკანაკამარომ, მასნაქლორაკენ` თედაკან ხნეხაკანაკამარმან მარმინენერის ხრამონეხნენ ნი ხნარაქლოქონინენერე, ორნე ქერაკქომ ნ ქრასთანი სახმანაქოქონინ, ხნეოქონინ ორეგნომ კაკეგნეტი თედაკან ხარგეროქ ხრენე ხაქეგოქონინ ნ ორენეხი სახმანენერომ` ხამაქნეხნერის ქაკაკოქინ ჟახერქ ხაჟქი ანნექოქ, თატქქოქ ქაკინ ხაქეგოქონინ` კაკქად აქანაქლორმან ნ ორეგნომენერის კაკეგმან გორდინქაგნენერის ხნთ.
5. ორეოქონინ, მასნაქლორაკენ` თედაკან ხნეხაკანაკამარმან როქოქ მხაქლოქონერის ხამარ, ხაქასარ აკამანენერის ნ ხნარაქლოქონინენერის აკახოქომ` ხრენე ქრატოქონინენერის ხრაკანაგმან ნაკათაკოქ.

²¹ <https://mrدي.gov.ge/pdf/5e468e292b317.pdf/Decentralization-strategy-ENG.pdf>

6. Լիարժեք և բացառիկ լիազորություններ, մասնավորապես՝ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին օրենքով վերապահված լիազորությունները լիարժեք և բացառիկ են.
7. Համապատասխանություն և համադրելիություն, մասնավորապես՝ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին հատկացված ֆինանսական և նյութական միջոցները պետք է համարժեք լինեն օրենքով սահմանված լիազորությունների իրականացմանը.
8. Հավասար զարգացում և ֆինանսական համերաշխություն, մասնավորապես՝ պետությունը ֆինանսական միջոցների արդար բաշխման մեխանիզմի միջոցով աջակցություն է ցուցաբերում անբավարար ֆինանսական միջոցներ ունեցող ինքնակառավարման միավորներին.
9. Մասնակցային ժողովրդավարություն, մասնավորապես՝ քաղաքացիների ինքնակազմակերպման տարբեր ձևերի խթանում, որպես ինքնակառավարման և մասնակցային ժողովրդավարության ուղղակի իրականացման ձևեր.
10. Ինստիտուցիոնալ երկխոսություն, մասնավորապես՝ պետական իշխանությունները պետք է ապահովեն, որ տեղական ինքնակառավարման մարմինները տեղեկացված լինեն մատչելի մեթոդներով և ժամանակին՝ ինքնակառավարման միավորին վերաբերող կամ ապակենտրոնացման գործընթացին վերաբերող յուրաքանչյուր հարցի վերաբերյալ, ինչպես նաև խորհրդակցեն տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ՝ պլանավորման և որոշումների կայացման ժամանակ.
11. Թափանցիկություն և հրապարակայնություն, մասնավորապես՝ պետական մարմինների լիազորությունների ապակենտրոնացման գործընթացի պլանավորման, իրականացման, մոնիտորինգի և գնահատման վերաբերյալ տեղեկատվության հասանելիության ապահովում՝ բոլոր շահագրգիռ կողմերի համար, ներառյալ գործարար միջավայրը, միջազգային կազմակերպությունները, քաղաքացիական հասարակությունը և լրատվամիջոցները, և երաշխավորում է ավելի լայն մասնակցություն այդ գործընթացներին.
12. Գենդերային հավասարություն, մասնավորապես՝ պետական մարմինների լիազորությունների ապակենտրոնացման գործընթացում տղամարդկանց և կանանց հավասար մասնակցության ապահովում:

Հիմնվելով միջազգային փորձի և անցած բարեփոխումների վերլուծության, ինչպես նաև համայնքային կառավարման ոլորտում առկա մարտահրավերների բացահայտման վրա՝ Վրաստանում որոշվել են համայնքային քաղաքականության պլանավորման և պետական մարմինների լիազորությունների ապակենտրոնացման հետևյալ առաջնահերթությունները.

- 1) տեղական ինքնակառավարման լիազորությունների ավելացում.
- 2) տեղական ինքնակառավարման նյութական և ֆինանսական կարողությունների ստեղծում.
- 3) վստահելի, հաշվետու, թափանցիկ և արդյունքների վրա հիմնված տեղական ինքնակառավարման ստեղծում:

Վրաստանում պետական մարմինների լիազորությունների ապակենտրոնացման ռազմավարությամբ սահմանվել են հետևյալ ռազմավարական նպատակները և ենթանպատակները՝

1. Ռազմավարական նպատակ 1. Բարձրացնել տեղական ինքնակառավարման մարմինների դերը՝ հանրային գործերի զգալի մասի կառավարման գործում, մասնավորապես՝

Նպատակ 1.1. Ապահովել տեղական ինքնակառավարման մարմիններին օրենքով վերապահված լիազորությունների լիարժեք իրականացումը.

Նպատակ 1.1. Բարձրացնել տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավասությունները՝ հիմնվելով սուբսիդիարության սկզբունքի վրա.

2. Ռազմավարական նպատակ 2. ՏԻՄ-երի համար ապահովել համապատասխան նյութական և ֆինանսական ռեսուրսներ, մասնավորապես՝

Նպատակ 2.1. Աջակցել տեղական ինքնակառավարման մարմինների սեփական եկամուտների հետևողական աճին.

Նպատակ 2.2. Կատարելագործել պետական ռեսուրսների տեղաբաշխման մեխանիզմները:

3. Ռազմավարական նպատակ 3. Զարգացնել վստահելի, հաշվետու, թափանցիկ և արդյունքների վրա հիմնված տեղական ինքնակառավարում, մասնավորապես՝

Նպատակ 3.1 Տեղական մակարդակում ներդնել արդյունավետ և նորարար կառավարման և որակյալ ծառայությունների մատուցման համակարգեր.

Նպատակ 3.2. Ներդրել թափանցիկության և հաշվետվողականության բարձր չափանիշներ.

Նպատակ 3.3. Տեղական մակարդակում նպաստել արդյունավետ մասնակցությանը՝ որոշումների կայացմանն ու իրականացմանը.

Նպատակ 3.4. Ստեղծել տեղական զարգացման պլանավորման և համակարգման համակարգ:

Հետևաբար պետական մարմինների լիազորությունների ապակենտրոնացման բարեփոխումների հաջող իրականացումը և տեղական մակարդակում արդյունավետ կառավարման համակարգի ստեղծումը՝ պահանջում

են ինքնակառավարման մարմինների ինստիտուցիոնալ հզորացում և կառավարման համակարգի կատարելագործում:

Այս առումով Վրաստանում նախատեսվում է ներդնել կազմակերպչական կառավարման ժամանակակից համակարգ, այդ թվում՝ մարդկային ռեսուրսների կառավարում, կազմակերպչական կառավարման մոնիտորինգի և գնահատման ավտոմատացված համակարգ և քաղաքապետարաններում պետական ֆինանսների կառավարման համակարգի կատարելագործում:

Վրաստանի փորձի Հայաստանում տեղայնացման համատեքստում շատ կարևոր է առաջին հերթին քննարկել պետական մարմինների լիազորությունների ապակենտրոնացման ռազմավարությամբ սահմանված ռազմավարական նպատակների կիրառման հնարավորությունը և ակնկալվող արդյունքների գնահատականները:

Վրաստանի պետական մարմինների լիազորությունների ապակենտրոնացման ռազմավարությամբ սահմանված ռազմավարական նպատակներն՝ ավելի դետալացված, իրենց արտացոլումը կգտնեն մշակվելիք լիազորությունների ապակենտրոնացման հայացակարգի բաղադրիչներում:

Ուկրաինայի Հանրապետություն

Ուկրաինայի 1996 թվականի Սահմանադրությունը սահմանում է Ուկրաինայում տեղական ինքնակառավարման երաշխավորման սկզբունքը: Տեղական ինքնակառավարումը կարգավորող օրենքների շարքին են դասվում՝ «Տեղական ինքնակառավարման մասին» (1997թ.) և «Տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ծառայության մասին» (2009 թ.) Ուկրաինայի օրենքները:

Ուկրաինայում տեղական ինքնակառավարումը պաշտոնապես համապատասխանում է «Տեղական ինքնակառավարման Եվրոպական խարտիայի» պահանջներին, որը վավերացվել է Ուկրաինայի Գերագույն Ռադայի (Խորհրդարանի) կողմից 1997 թվականին:

Նշենք նաև, որ Ուկրաինայում սահմանվել է եռաստիճան տարածքային համակարգ.

- 1) հիմնական (վարչական միավորներ՝ համայնքներ).
- 2) շրջան (վարչական միավորներ՝ ռայոններ).
- 3) տարածաշրջանային (վարչական միավորներ՝ մարզեր):

Ուկրաինայի Սահմանադրության 140-րդ հոդվածը սահմանել է, որ տեղական ինքնակառավարումն իրականացվում է գյուղերի և քաղաքների տեղական խորհուրդների և դրանց գործադիր մարմինների միջոցով: Ուկրաինայի

կենտրոնական մակարդակի լիազորությունները վերապահվել են նախարարություններին, պետական կոմիտեներին, գործադիր իշխանության կենտրոնական մարմիններին (պետական կոմիտեներին համարժեք) և հատուկ կարգավիճակ ունեցող կենտրոնական մարմիններին:

Ուկրաինայի օրենսդրության համաձայն՝ քաղաքային իշխանությունները կարող են ինքնուրույն որոշել իրենց քաղաքականությունը:

Իրականում, քանի որ գյուղերի մեծ մասը և որոշ քաղաքային համայնքներ չունեն բավարար ֆինանսական ռեսուրսներ՝ իրենց բնակիչներին բոլոր անհրաժեշտ ծառայություններն ապահովելու համար, այդ գործառույթները կառավարվում և ֆինանսավորվում են շրջանների մակարդակով՝ պետական կառավարման մարմինների կողմից:

Այսպիսով, վարչական հսկայական լիազորություններ են կենտրոնացված շրջանային և տարածաշրջանային (մարզային) մակարդակում: Շրջաններն ուղղակիորեն ենթարկվում են նախագահին և հաշվետու չեն տարածաշրջանի ընտրողների ու քաղաքական ուժերի առջև: Տեղական բացառիկ լիազորությունները կարգավորվում են Ուկրաինայի Սահմանադրությամբ (հոդված 143) և «Տեղական ինքնակառավարման մասին» օրենքով:

Նշված իրավական ակտերով սահմանվել է, որ տեղական ինքնակառավարման մարմինները.

- 1) հաստատում են սոցիալ-տնտեսական և մշակութային զարգացման ծրագրերը և վերահսկում դրանց իրականացումը.
- 2) հաստատում են համապատասխան վարչական միավորների բյուջեները և վերահսկում դրանց կատարումը.
- 3) կառավարում են համայնքային սեփականություն հանդիսացող գույքը.
- 4) օրենքով սահմանված կարգով սահմանում են տեղական տուրքեր և վճարներ.
- 5) հաստատում են տեղական գույքի սեփականաշնորհման ծրագրերը.
- 6) կառավարում են բնակարանային և կոմունալ ծառայությունները, առևտրային ծառայությունները, տրանսպորտը և կապը.
- 7) կառավարում են համայնքային շենքերը և շինարարությունը.
- 8) կառավարում են կրթությունը, առողջապահությունը, մշակույթը, ֆիզիկական կուլտուրան և սպորտը.
- 9) կարգավորում են հողային հարաբերությունները և շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտը.
- 10) մատուցում են սոցիալական պաշտպանության ծառայություններ.
- 11) վարում են արտաքին տնտեսական գործունեություն.
- 12) լուծում են վարչատարածքային կառուցվածքին վերաբերող հարցեր.
- 13) ապահովում են օրինականությունն ու կարգը, իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանությունը.

- 14) ապահովում են տեղական հանրաքվեները և դրանց արդյունքների իրականացումը.
- 15) ստեղծում, վերակազմակերպում և լուծարում են համայնքային ձեռնարկություններ, կազմակերպություններ և հիմնարկներ, ինչպես նաև վերահսկում դրանց գործունեությունը.
- 16) լուծում են իրենց իրավասությանը վերագրվող տեղական նշանակության այլ հարցեր:

Շրջանային և տարածաշրջանային (մարզային) խորհուրդները գործադիր լիազորություններ չունեն, ուստի նրանց լիազորությունները սահմանափակ են: Նրանք մասնավորապես հաստատում են սոցիալ-տնտեսական և մշակութային զարգացման ծրագրերը և վերահսկում դրանց իրականացումը, հաստատում են շրջանային և տարածաշրջանային (մարզային) բյուջեները:

«Տեղական պետական կառավարման մասին» Ուկրաինայի օրենքի համաձայն՝ հիմնական լիազորությունները, որոնք շրջանների և տարածաշրջանների կողմից կիսվում են կենտրոնական կառավարության հետ հետևյալն են՝

- 1) տեղական բյուջեների, սոցիալ-տնտեսական զարգացման ծրագրերի մշակում և անհրաժեշտ ծախսերի բաշխում.
- 2) գույքի կառավարում, սեփականաշնորհում, ձեռներեցության խթանում և կարգավորող քաղաքականության իրականացում.
- 3) արդյունաբերության, գյուղատնտեսության, շինարարության, տրանսպորտի և կապի ոլորտների կանոնակարգում.
- 4) գիտության, կրթության, մշակույթի, առողջապահության, ֆիզիկական դաստիարակության և սպորտի, ընտանիքի, կանանց, երիտասարդների և անչափահասների գործունեության կարգավորում.
- 5) հողօգտագործման, բնական ռեսուրսների և շրջակա միջավայրի պահպանության կառավարում.
- 6) արտաքին տնտեսական գործունեության վարում.
- 7) սոցիալական պաշտպանության, զբաղվածության և աշխատավարձի վճարումների ապահովում:

Ուկրաինայի Սահմանադրությունը կենտրոնական գործադիր իշխանություններին իրավունք է տալիս լիազորություններ պատվիրակել տեղական խորհուրդներին:

Պատվիրակված լիազորությունները ներառում են վարչական, ֆինանսական, կադրային և այլն («Տեղական պետական կառավարման մասին» Ուկրաինայի օրենքի համաձայն՝ 74 լիազորություններ):

Մասնավորապես այդ լիազորություններն են՝

- 1) ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների համար տեղական բյուջեներին վճարումների հետ կապված պարտավորությունների կատարում՝ անկախ սեփականության իրավունքից.

- 2) գների և սակագների համապատասխանության մոնիտորինգ.
- 3) տարածքում ներդրումային գործունեության խթանում.
- 4) զինվորական ծառայության համար քաղաքացիների հավաքագրման խթանում.
- 5) սահմանային և առափնյա առևտրի կազմակերպում և վերահսկում.
- 6) հողային և բնապահպանական կանոնների կիրարկում:

Ուկրաինայում պետական մարմինների լիազորությունների ապակենտրոնացման բարեփոխումների առանցքը հետևյալն է. գործադիր մարմինները և տեղական ինքնակառավարումը վերջապես աշխատում են իրենց վերաբերող լիազորությունների շրջանակներում, իսկ համայնքների անդամները հնարավորություն ունեն «ձևավորելու» իրենց համայնքի տեղական ինքնակառավարման մարմինները՝ ընտրությունների միջոցով:

Համայնքի, շրջանի, տարածաշրջանի (մարզի) տեղական ինքնակառավարման մարմիններին վերապահվել է պետական մարմինների լիազորությունները, ինչպես նաև լիազորությունների իրականացման ֆինանսական միջոցները:

Ուկրաինայում պետական մարմինների լիազորությունների ապակենտրոնացման բարեփոխումները մեկնարկել են 2014 թվականին և ներկայումս հայտնի են որպես տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումներ:

Բարեփոխումների մեկնարկը դրեց Ուկրաինայի Կառավարության 2014 թվականի ապրիլի 1-ին հաստատված «Տեղական ինքնակառավարման և իշխանության տարածքային կազմակերպման բարեփոխումների հայեցակարգը»:

Ուկրաինան բարեփոխումների հայեցակարգի մշակման և իրագործման գործընթացներում առաջնորդվել է «Տեղական ինքնակառավարման Եվրոպական խարտիայում» պարունակվող չափանիշներով և կարգավորումներով:

Համապատասխան փոփոխություններ առաջարկելով Ուկրաինայի Սահմանադրության մեջ՝ ապակենտրոնացման բարեփոխումների կարևոր քայլերն էին ապակենտրոնացման մասին օրենսդրական փաթեթի ընդունումը: Քաղաքական նկատառումներով պայմանավորված՝ Սահմանադրության փոփոխությունները չեն իրագործվել:

«Տեղական կառավարման և տարածքային կազմակերպությունների բարեփոխման հայեցակարգի» համաձայն՝ ապակենտրոնացումը պետությունից իշխանության (պետական լիազորությունների) և ռեսուրսների փոխանցման գործընթացն է տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, որպեսզի կառավարման լուծումներն ավելի մոտ լինեն մարդկանց և ավելի հեշտ ենթարկվեն նրանց ազդեցությանը:

Այնուամենայնիվ, 2014 թվականին ապակենտրոնացումը շարունակվեց Ուկրաինայի գործող Սահմանադրությամբ:

«Տարածքային համայնքների կամավոր միավորման մասին» օրենքը, որն ընդունվել է 2015 թվականին, սկիզբ է դրել համայնքների միավորմանը:

Այդ ժամանակից ի վեր ձևավորվել են 1029 միավորված տարածքային համայնքներ, իսկ Ուկրաինայի քաղաքացիների 11,7 միլիոնը (33%)²² այժմ ապրում է այդ միավորված համայնքներում:

Միաժամանակ «Տարածքային համայնքների համագործակցության մասին» Ուկրաինայի օրենքը սահմանել է համայնքների առջև ծառայած ընդհանուր խնդիրների լուծման մեխանիզմը, ինչպիսիք են՝ թափոնների կառավարումը և ենթակառուցվածքների զարգացումը և այլն: Այդպիսով ամրապնդվել է միջքաղաքային համագործակցությունը, և օրենսդրական փաթեթի այլ օրենքների հետ համատեղ հիմք է ստեղծվել՝ Ուկրաինայում կայուն համայնքների ձևավորման և զարգացման համար:

Օրենքների մեկ այլ փաթեթ, որը սահմանել էր տեղական ինքնակառավարման մարմիններին լիազորությունների վերապահում և հանրային ծառայությունների մատուցման օպտիմալացում, թույլ էր տվել լիազորությունների պատվիրակում իրականացնել համապատասխան մակարդակի տեղական ինքնակառավարման մարմիններին՝ պատվիրակելով այդ հանրային ծառայությունների մատուցման լիազորությունները:

Մասնավորապես այդ հանրային ծառայություններ են՝ բնակության վայրում ֆիզիկական անձանց գրանցումը, անձը հաստատող փաստաթղթերի տրամադրումը, իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց, ձեռնարկատերերի, քաղաքացիների միավորումների պետական գրանցումը, քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցումը, սեփականության իրավունքի գրանցումը, հողային հարցերով լիազորությունները և այլն:

Վերոհիշատակված հանրային ծառայություններն այժմ իրականացվում են նոր և ժամանակակից համայնքային կենտրոնների միջոցով: 2015 թվականին Ուկրաինայում ստեղծվել է ապակենտրոնացման կառավարական վեբ պորտալը, որը այժմ բարեփոխումների հիմնական աղբյուրն է, որը հասանելի է նաև անգլերենով:

Պետական մարմինների լիազորությունների ապակենտրոնացման բարեփոխումների երկրորդ փուլը նախաձեռնել է Ուկրաինայի կառավարությունը 2019 թվականի հունվարի 23-ին, որոնք վերաբերում էին համայնքների և տարածքային կազմակերպման փոփոխություններին, տարբեր մակարդակների իշխանությունների և լիազորությունների տարբերակման հստակեցմանը, համայնքային կառավարմանը, ինչպես նաև տեղական ժողովրդավարության զարգացմանը:

Որպես բարեփոխումների հաջորդ քայլ՝ պետք է հստակ սահմանվեն կառավարման տարբեր մակարդակների լիազորությունները, և քաղաքացիները

²² <https://despro.org.ua/en/support-of-the-reform/about-the-reform/>

պետք է գործածեն ազդեցության մեխանիզմներ՝ տեղական ինքնակառավարման մարմինների վրա, և մասնակցեն այդ մարմինների որոշումների կայացման գործընթացներին:

«Տեղական ինքնակառավարման և իշխանության տարածքային կազմակերպման բարեփոխումների հայեցակարգի» համաձայն՝ պետական մարմինների լիազորությունների պակասեցման և պարտականությունների հաջող իրականացման բանալին հարկաբյուջետային ապակենտրոնացումն է: Հարկաբյուջետային ապակենտրոնացումը լիազորությունների (գործառույթների, իրավասությունների և պարտականությունների) փոխանցման գործընթաց է կենտրոնական կառավարությունից տեղական ինքնակառավարման մարմիններին (տեղական ինքնակառավարման մարմիններին):

Պետական մարմինների լիազորությունների նման փոխանցումը պետք է ուղեկցվի այդ լիազորությունների իրականացման համար համապատասխան ֆինանսական ռեսուրսների փոխանցմամբ՝ տեղական հարկերի ներդրման կամ ազգային հարկերի մի մասի ապակենտրոնացման կամ նոր լիազորություններ ստացած տեղական բյուջեներին հատկացնելու միջոցով:

Պետությունը պատվիրակված լիազորությունների իրականացումն ամբողջությամբ ֆինանսավորում է Ուկրաինայի պետական բյուջեից:

Այնուամենայնիվ՝ պետական մարմինների պատվիրակված լիազորությունների իրականացումն ուղեկցվում են նաև տեղական իշխանությունների նկատմամբ կենտրոնական կառավարության ուժեղացված վերահսկողությամբ և մշտադիտարկմամբ:

«Տեղական ինքնակառավարման և իշխանության տարածքային կազմակերպման բարեփոխումների հայեցակարգի» որոշ դրույթների և ծրագրային միջոցառումների Հայաստանում կիրառությունը կարելի է դիտարկել պետական մարմինների լիազորությունների՝ մասնավորապես որոշ հանրային ծառայությունների մատուցման գծով պատվիրակումը, մասնավորապես ինչպես նշեցինք՝ բնակության վայրում ֆիզիկական անձանց գրանցումը, անձը հաստատող փաստաթղթերի տրամադրումը, իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց, ձեռնարկատերերի, քաղաքացիների միավորումների պետական գրանցումը, քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցումը, սեփականության իրավունքի գրանցումը, հողային հարցերով լիազորությունները և այլն:

6. ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՆԴԱՄ ՀԱՄԱՐՎՈՂ՝ ՇՎԵԴԻԱՅՈՒՄ ԵՎ ԴԱՆԻԱՅՈՒՄ ԱՊԱԿԵՆՏՐՈՆԱՑՄԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅԱՄԲ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԾ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ՓՈՐՁԸ

Շվեդիայի Թագավորություն

Շվեդիան սահմանադրական միապետություն է՝ խորհրդարանական ժողովրդավարությամբ: Շվեդիան ունիտար և ապակենտրոնացված պետություն է: Շվեդիայի Սահմանադրությունը ճանաչում է տեղական ինքնակառավարումը որոշակի ոլորտներում և որոշակի լիազորություններ է վերապահում տեղական ինքնակառավարման մարմիններին:

Շվեդիան ունի կառավարման երեք մակարդակ՝ ազգային, տարածաշրջանային և տեղական: Բացի այդ, կա եվրոպական մակարդակ, որն ավելի ու ավելի մեծ նշանակություն է ձեռք բերել Շվեդիայի՝ Եվրոպական Միությանն անդամակցելուց հետո: Չորս տարին մեկ անցկացվող խորհրդարանական

ընտրությունների և համայնքային և մարզային խորհուրդների ընտրություններում ընտրողները ընտրում են նրանց, ովքեր պետք է որոշեն, թե ինչպես է կառավարվում և ղեկավարվում Շվեդիան:

Ազգային մակարդակով շվեդ ժողովուրդը ներկայացված է Ռիկսդագով (շվեդական խորհրդարան), որն ունի օրենսդիր լիազորություններ: Նոր օրենքների առաջարկները ներկայացվում են կառավարության կողմից, որը նաև իրականացնում է Ռիկսդագի ընդունած որոշումները:

Շվեդիան բաժանված է 21 շրջանների: Այս մակարդակի քաղաքական առաջադրանքները մի կողմից ստանձնում են մարզային խորհուրդները, որոնց որոշում կայացնողներն ուղղակիորեն ընտրվում են շրջանի բնակիչների կողմից, իսկ մյուս կողմից՝ շրջանների վարչական խորհուրդները, որոնք վարչական մարմիններ են շրջաններում:

Որոշ պետական մարմիններ գործում են նաև տարածաշրջանային և տեղական մակարդակներում, օրինակ՝ շրջանների խորհուրդների միջոցով:

Շվեդիան ունի 290 համայնք²³: Յուրաքանչյուր համայնք ունի ընտրված համայնքային խորհուրդ, որը որոշումներ է կայացնում համայնքային հարցերի վերաբերյալ: Համայնքային խորհուրդը նշանակում է համայնքապետարանի գործադիր խորհուրդը, որը ղեկավարում և համակարգում է համայնքապետարանի աշխատանքները:

«Շվեդիայի տեղական ինքնակառավարման» 1992 թվականի ակտը կարգավորում է համայնքների գործունեությունը, համայնքապետարանների և մարզային խորհուրդների կազմակերպումն ու լիազորությունները: Նշված օրենքը նաև պարունակում է կանոններ՝ ընտրված ներկայացուցիչների, համայնքային խորհուրդների, գործադիր խորհուրդների և կոմիտեների համար:

Կենտրոնական կառավարության և համայնքապետարանների միջև լիազորությունների բաշխումը տարիների ընթացքում փոխվել է: Պետական մարմինների լիազորությունները հիմնականում փոխանցվել են կենտրոնական կառավարությունից տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, ի թիվս այլոց, ժողովրդավարական նկատառումներից ելնելով: Համայնքապետարաններում ավելի հեշտ է շարունակական կապ պահպանել տեղական որոշում կայացնողների և համայնքի անդամների միջև:

Շվեդիայում պետական մարմինների լիազորությունների ապակենտրոնացման քաղաքականության առաջին փուլում օրենսդրորեն սահմանվել է, որ Շվեդիայի համայնքապետարանները և շրջանները պատասխանատու են բոլոր հանրային ծառայությունների զգալի մասն ապահովելու համար:

²³ <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Sweden-intro.aspx>

Համայնքապետարանների և շրջանների միջև հիերարխիկ հարաբերություն չկա, քանի որ բոլորն ունեն իրենց ինքնակառավարվող տեղական ինքնակառավարման մարմինները, որոնք պատասխանատու են տարբեր հանրային ծառայությունների համար: Միաժամանակ հիշատակված առաջին փուլում համայնքապետարաններում կամ շրջաններում ընտրված ներկայացուցիչներն են որոշումներ կայացրել քաղաքացիներին առավել մոտ հանրային ծառայությունների վերաբերյալ և ունեն անկախ հարկման լիազորություններ:

Շվեդիայում պետական մարմինների լիազորությունների ապակենտրոնացման քաղաքականության երկրորդ փուլում արձանագրվել է, որ քաղաքացիների մասնակցությունը որոշումների կայացմանը դյուրինացնում է նրանց հարաբերությունները տեղական քաղաքական գործիչների հետ և հնարավորություն ստեղծում՝ պատասխանատվության ենթարկելու քաղաքական գործիչների որոշումների համար: Սա իր հերթին բարելավում է քաղաքացիների հնարավորությունները՝ ազդելու իրենց համայնքապետարանում կամ շրջանում հանրային ծառայությունների մատուցման որակի վրա և ինչպես են ծախսվում քաղաքացիների կողմից համապատասխան տեղական բյուջեներ վճարված հարկերը:

Միաժամանակ վերոնշյալ քաղաքականության երկրորդ փուլում սահմանվել է, որ տեղական ինքնակառավարումը հնարավոր է դարձնում հանրային ծառայությունների տեսակների նախագծումը, ինչպես նաև գործնականում իրականացման ճկուն լուծումների կիրառումը, որոնք առավել կիրառելի են կոնկրետ ընտրված և կարողություններով համալրված համայնքապետարանի կամ շրջանի համար՝ դրանց արդյունավետ իրականացման համատեքստում: Սա օգնում է բարելավել հանրային ծառայությունների մատուցման արդյունավետությունն ու օգտակարությունը:

«Տեղական ինքնակառավարման մասին» Շվեդիայի Թագավորության օրենքի համաձայն՝ համայնքապետարաններն ունեն հետևյալ պարտադիր վարչական լիազորությունները.

- 1) տրանսպորտ, ներառյալ տեղական ճանապարհները և հասարակական տրանսպորտը.
- 2) սոցիալական ապահովության.
- 3) կրթություն.
- 4) պլանավորման և շինարարության խնդիրներ.
- 5) արտակարգ իրավիճակների և փրկարարական ծառայություններ.
- 6) առողջության պաշտպանություն.
- 7) շրջակա միջավայր, ներառյալ շրջակա միջավայրի պահպանությունը, աղբի և թափոնների կառավարում, ջուր և կոյուղի.
- 8) բնակարանային:

Շվեդիայի Թագավորությունում տեղական ինքնակառավարմանը պատվիրակվող լիազորությունների մեջ մտնող խնդիրները սահմանվում են այսպես կոչվող հատուկ օրենսդրությամբ: Շվեդիայի Թագավորությունում տեղական ինքնակառավարմանը պատվիրակվել են լիազորությունների մեջ մտնող հետևյալ խնդիրները՝

1) սոցիալական ծառայություններ (“Սոցիալական ծառայությունների մասին” օրենք 2001թ.).

2) բժշկական և առողջապահական ծառայություններ (“Առողջության և բժշկական օգնության մասին” օրենք, 1982 թ.).

3) բնապահպանական և հանրային առողջություն (“Բնապահպանության մասին” օրենք, 1998թ.):

Շվեդիայի Թագավորությունում տեղական ինքնակառավարման կամավոր հիմունքներով լիազորություններ են՝ ժամանցը և մշակույթը, բացառությամբ գրադարանների, էներգիան, արդյունաբերական և առևտրային ծառայությունները, զբաղվածությունը և զբոսաշրջությունը:

Շվեդիայի Թագավորությունում պետական մարմինների լիազորությունների ապակենտրոնացման առկա փորձի Հայաստանում տեղայնացման համատեքստում կարևոր առաջնահերթություն է հանդիսանում լիազորությունների օրենքով պատվիրակման գործելաճը, ինչպես նաև հանրային ծառայությունների գծով՝ ըստ համայնքների առանձնահատկությունների, ծառայությունների տեսակների նախագծման և ծառայությունների մատուցման ճկուն լուծումների քաղաքականության կիրառումը, որը Շվեդիայում բարելավել է հանրային ծառայությունների մատուցման արդյունավետությունն ու օգտակարությունը:

Դանիայի Թագավորություն

Դանիայի Սահմանադրությունը, որն ընդունվել է 1849 թվականին, աշխարհի հնագույն սահմանադրություններից մեկն է: Դանիան ապակենտրոնացված հիմունքներով կազմակերպված ունիտար պետություն է: Այն ունի կառավարման երեք մակարդակ՝ կենտրոնական, մարզային և համայնքային:

Տեղական ինքնակառավարումն ամրագրված է Դանիայի Սահմանադրությամբ (82-րդ հոդված), թեև հստակ սահմանված չէ, թե ինչպես պետք է կազմակերպվի տեղական ինքնակառավարումը: Դանիայի տեղական ինքնակառավարման համակարգը բնութագրվում է պետությունից մինչև քաղաքապետարաններ՝ ապակենտրոնացման բարձր աստիճանով:

2004 թվականին հաստատվել է «Դանիայի կառուցվածքային բարեփոխումները» հայեցակարգը, որով իրականացվել է վարչատարածքային

բարեփոխումներ և այն հանգեցրել է 12 շրջանների լուծարմանը, հինգ շրջանների ստեղծմանը և համայնքների կրճատմանը (271-ից-98, 2007 թվականին):

2007 թվականի հունվարի 1-ին Դանիայում իրականացվել է տեղական ինքնակառավարման նոր բարեփոխումներ: «Դանիայի կառուցվածքային բարեփոխումները» հայեցակարգով սահմանվել է, որ ժողովրդավարությունը կամրապնդվի, քանի որ ավելի շատ քաղաքական որոշումներ կկայացվեն տեղական մակարդակում: Միաժամանակ բարեփոխումներն ազդեցություն կունենան տեղական ժողովրդավարության վրա, քանի որ այն կկենտրոնացնի իշխանությունն՝ ավելի մեծ և ուժեղ համայնքներում: Միաժամանակ արձանագրվել է, որ անհրաժեշտ է ջանքեր գործադրել ժողովրդավարության ընդլայնման ուղղությամբ, որպեսզի քաղաքացիներն ավելի ակտիվ ներգրավվեն տեղական որոշումների կայացման մեջ:

«Դանիայի կառուցվածքային բարեփոխումները» հայեցակարգով սահմանվել է, որ նոր ձևավորված համայնքների համար նվազագույն չափը սահմանվել է 20000 բնակիչ: Հետևաբար, ավելի քիչ բնակիչ ունեցող համայնքները միավորվել են նոր, ավելի մեծ համայնքների մեջ: Կառուցվածքային բարեփոխումների շրջանակներում փոփոխել է նաև լիազորությունների բաշխումը՝ կառավարման տարբեր մակարդակների միջև:

Պետք է ընդգծել նաև, որ Դանիայում տեղական իշխանություն են համարվում միայն համայնքները: Դանիայի տեղական և տարածքային իշխանությունները պատասխանատվություն են կրում համայնքային լիազորությունների համար, որոնք ուղղակիորեն չեն վերապահված պետական մարմիններին:

Շրջանները և համայնքները օրենսդրական նախաձեռնության լիազորություններ չունեն և գործում են միայն գործող օրենքի սահմաններում: Շրջանների և համայնքների միջև հիերարխիա չկա:

Համայնքները գործում են «Տեղական ինքնակառավարման ակտի» համաձայն և գտնվում են տեղական համայնքի խորհրդի պատասխանատվության ներքո՝ համայնքապետի գլխավորությամբ:

Դանիայի «Տեղական ինքնակառավարման ակտի» համաձայն՝ համայնքներին վերապահվել են հետևյալ լիազորությունները՝

- 1) սոցիալական ծառայություններ.
- 2) դորձազուրկների սպասարկում (տեղական աշխատանքի կենտրոններ) և աշխատաշուկայում ներգրավվածություն.
- 3) երեխաների խնամք.
- 4) տարրական կրթություն, ներառյալ հատուկ կրթություն մեծահասակների համար.
- 5) խնամք տարեցների համար.
- 6) սոցիալական հոգեբուժություն.

- 7) առողջապահական կանխարգելիչ բուժում, խնամք և վերականգնում, ակոհոլի և թմրամիջոցների չարաշահման տնային խնամք և բուժում, ատամնաբուժական խնամք.
- 8) ինտեգրում և լեզվական կրթություն՝ փախստականների և ներգաղթյալների համար.
- 9) շրջակա միջավայրի պահպանություն և թափոնների կառավարում, ջուր և տեղական պլանների պատրաստում.
- 10) արդյունաբերական և տնտեսական զարգացում.
- 11) գյուղական զարգացում.
- 12) տեղական բիզնեսի սպասարկում և տեղական տուրիզմ.
- 13) տեղական ճանապարհներ.
- 14) մշակույթ և սպորտ.
- 15) փրկարարական և կոմունալ ծառայություններ:

«Դանիայի կառուցվածքային բարեփոխումները» հայեցակարգի իրագործման արդյունքում՝ Դանիայի «Տեղական ինքնակառավարման ակտի» համաձայն համայնքներին վերանշյալ լիազորությունների վերապահելու արդյունքում իրականացվել է բարեփոխումների վերջին փուլը:

Մասնավորապես բարեփոխումների արդյունքում հստակ սահմանվել է՝

- 1) Դանիայի վարչատարածային կառուցվածքը, մասնավորապես 2007 թվականի հունվարի 1-ին կրճատվել է 271 համայնք՝ հասցնելով համայնքների թիվը 98-ի, 12 շրջաններին փոխարինել են 5 շրջաններ, իսկ շրջանային խորհրդի անդամների թիվը 4597-ից նվազել է մինչև մոտ 2520.
- 2) համայնքներին վերապահված լիազորությունների կազմը և իրականացման կարգը՝ միաժամանակ ապահովելով քաղաքացիների ավելի ակտիվ ներգրավածությունը տեղական որոշումների կայացման մեջ:

Դանիայի Թագավորությունում պետական մարմինների լիազորությունների ապակենտրոնացման առկա փորձի Հայաստանում տեղայնացման համատեքստում կարևոր փարձառություն է հանդիսանում վարչատարածքային բարեփոխումների և պետական մարմինների լիազորությունների միաժամանակյա պատվիրակման գործելաոճը:

Միաժամանակ պետք է ընդձեռնել, որ հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել քաղաքացիների ավելի ակտիվ ներգրավածությունը տեղական որոշումների կայացման մեջ փորձառությանը, քանի որ այն ստեղծում է գործուն մեխանիզմ՝ համայնքային լիազորությունների իրականացման նկատմամբ հանրային հսկողություն իրականացնելու համատեքստում:

